

Landskap: *Upptecknat av:*
Härad: *Adress:*
Socken: *Berättat av:*
Uppteckningsår: *Född år* *i*

Uppteckningen rör

R e g i s t e r.

Vårbruket /och redskapen/ ..	1.
Sädesföljden	10.
Slåttern	12.
Skörden	17.
På vintern....	19.
Gno enebär	20.
Enebärdricka	22.
Enebärslimpå	23.
Enebärsmos	24.
Jäst	25.
Maltdricka	26.

Första metaredagen		28.
Fiska gädda med "frö"...		29.
Angelkrok		30
"Madfiske"		31.
Jakt		33.
Snaran		33.
"Stocken"		35.
En mårdjakt		38.
Räva-ladan		41.
Pelle Ko, hästslaktaren		44.
Kummin		49.
Annat bot för "flen"....		50.
Bot för "knarren"		51.
Bot för tandvärk		53.
"Gåstakramning"		54.
"Villapaskottet"		56.
Skärtorsdagsmorgon		58
Gubben Strand		58

5029

ACC. N:R.

1

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV
—*—

Landskap: Småland Upptecknat av: John Nilsson
Härad: Uppvidinge Adress: Vindeln
Socken: Åseda Berättat av: Frans Nygren
Uppteckningsår: 1936 Född år 1863 i Fågelsång, Åseda

Uppteckningen rör : Jordbruket /på ett torp/.

/Denna uppteckning är i mångt och mycket ett komplement till
vad som berättats av Melker Pettersson i Raneskruv./

Vårbruket.

Vårbruket på ett torp och vårbruket på en gård var ju
lika i många delar men olika i många delar också. Vi satte och
sådde på samma tider, och jorden arbetades på samma sätt fast
kanske mindre noga. Vi hade ju inga dragare utan fick göra
mest allting för hand. Min far, och sedan jag, hade ett soldat-
torp, och i kontraktet ingick några kördagsverken, men de räckte
inte till. Och så var oxarna så nerkörda och ömfötta /ömfotade/

Skriv endast på denna sida!

då vi fick dem, så det var inte mycket glädje med'et.

All gödsel kördes ut på skottkärra, och så gör jag än.
Fast nu kör jag ut en del på hösten och plöjer ner. Förr kördes
all gödsel ut på vårem, utom den som gick till höstrågen.
Vi gödslade bara till råg och korn. Havren fick ingen. Till
potaterna hade vi fårgödsel, och den ströddes direkt i fåran,
då vi satte.

- - - - -
Nygren med sin skottkärra.

Skottkärren användes även
när man skulle till kvarn,
när man skulle ha ut sätt-
potatisen på åkern och när
man skulle ha hem en mjöl-
påse från handlaren.

Upptecknat av John Nilsson
Vindeln 5029
Berättat av Melker Pettersson
Född år 1857 i Peanestruv -3-
Iseda, Uppvidinge hel.

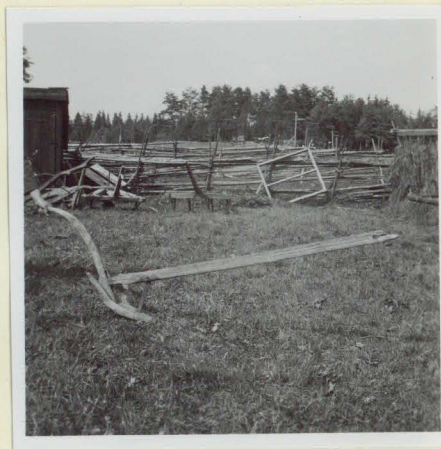
3
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV
—*—

Även årdret drogs ofta, fast inte här på torpet. Vi hade ju oxar. Men smeden i Lustiort och hans käring ärjde all sin jord själva. Det höll de på med långt sedan andra slutat, och de skämdes smått för'et. En gång kom jag dit, då de höll på, och då sprang de och gömde sig bakom ett stenrör /stenröse/. Käringa var lam i ena armen, men hon "årde" i alla fall och han drog.

- - - - -

Dragårder. Äg. Hembygdstugan
i Mörtlek.

Stången	210 cm.
Myllet	58 "
Öronen	28 "
Benet	82 "

När potatisen skall kupas, drar man årdret själv.
Går det allt för tungt för en, fäster man en käpp i repet
och drar två.

Skriv endast på denna sida!

Innan man sådde, "sällades" säden i en "sälla". Då rann "småsåden" genom, den maldes, och den grova säden togs till utsäde.

"Sälla". Äg. Sagesmannen.

Diam. 40 cm

Höjd 9 "

Botten av tunntädda sälgr-
kvistar.

Sådden skedde för han ur en "såsädning" eller "sädning". Innan far började så, tog han alltid en näve jord från tegn och blandade i. Varför han gjorde det, vet jag inte, men det var antagligen för att få bra skörd.

Såsädningarna tillverkades av en gubbe här, men vad han hette kan jag inte nu komma ihåg. Han tog en krona styck för dem.

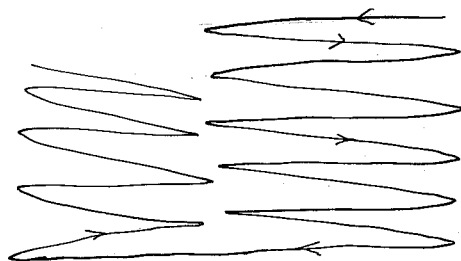
Såsädning. Äg. Oskar Sten,
Sjömilan, Åseda.

Diam. 47 cm.

Höjd 15 "

Skriv endast på denna sida!

Såden myllades ner med en fällekratta med järnpinnar.
Och det var sed att man skulle hinna med en tunna på dagen.
Jag har odlat en liten mosse härute i skogen, och där myllade
jag ner all havren i år. Det är arbetsamt, men det går.

Skissen visar hur fällekrattan föres vid myllningen.

Och efter myllningen kom bultningen. Även bulten drogs.
Hade man en liten bult, kunde en dra den, men ofta fick man
vara två. Särskilt om det ~~xx~~ var backigt.

Här visar Nygren hur han och hans gumma dra bulten.

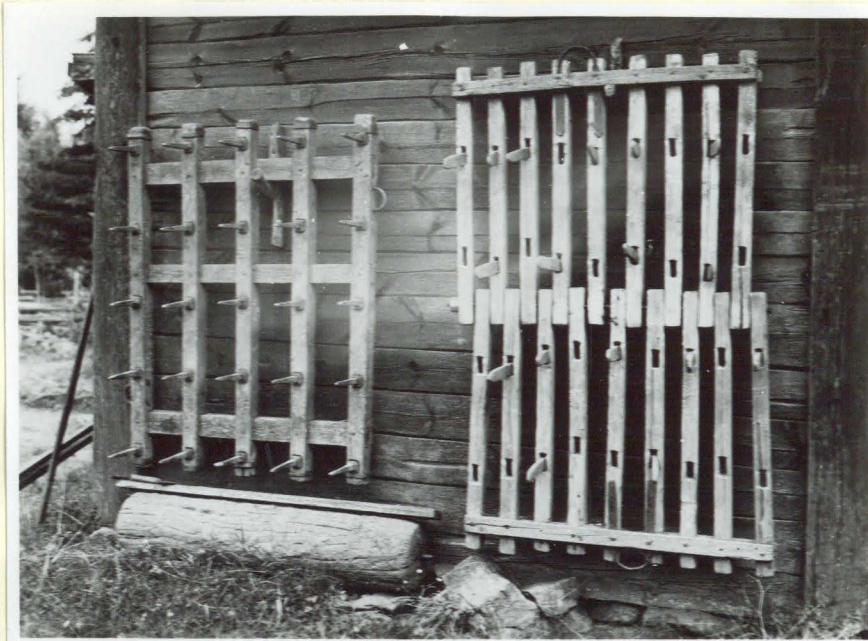
Bulten är av ek. Skaklarna kallas "dräkta".

Längd 135 cm.

Diam. 23 "

"Dräkta" 165 "

Skriv endast på denna sida!

Till sist en bild av torparens alla jordbruksredskap utom årdret och fällekrattan, som står inne på logen. Träharven användes vid vanlig harvning. Pinnarna toges ur och läggas inne på logen över sommaren. Här är mågra isatta. Järnharven användes till att mylla ner säd med./ Man använder inte bara kratta./ Hästen får man låna av någon bonde. Ena dagen av en bonde, den andra hos en annan.

Skriv endast på denna sida!

All åkerjord var öppen och sådd. Det behövdes för att kunna få tillräckligt med säd. Höet till kreaturen togs från ängar och sjöar.

Sädesföljden brukade vara så här:

I.	II.
Råg / med gösel/	Råg /med gödsel/
Korn	Korn
Havre	Havre
Havre /med lite gödsel/	Havre
Havre	Potatis /med fårgödsel/
"Öde" = träda	Korn
	Havre
	"Öde" = träda.

Då man hade träda, brukade den hägnas in och betas med får. Kördes inte förrän den skulle sås.

Årda. Uppvid - Små. -11-
1936.

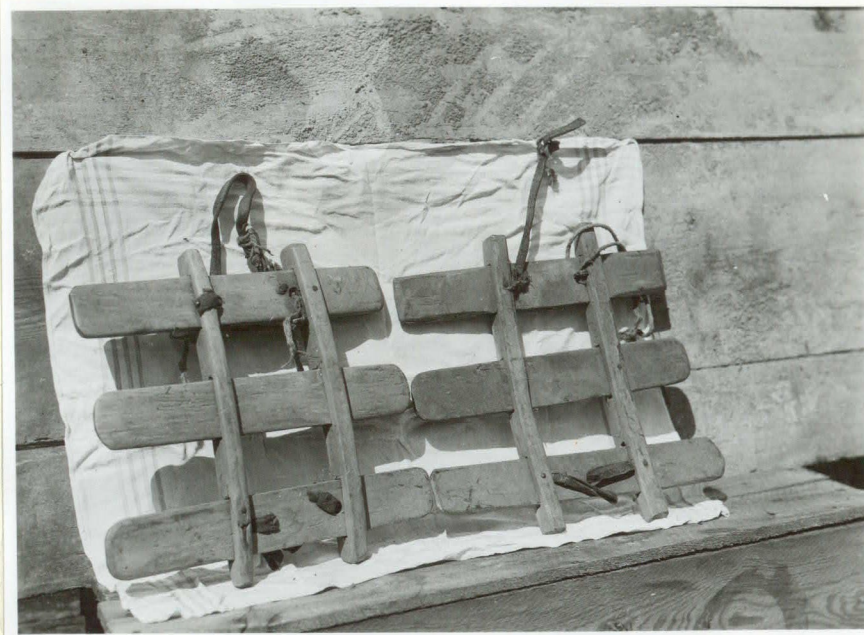
Nu har man trädä mest på de större gårdarna och inte på torpen. Men seden att beta den med får lever kvar. Här en bild från Emil Jonssons gård i Gastgöljehult.

Slåttern.

1 / Allt hö togs som sagt ute på ängarna, och de var på sina ställen så steninga, att man inte kunde gagna lie utan måste "ruska" upp'et med händerna. Där kunde torparn, käringa och en hel höger med ungar ligga på knä och ruska. Höet räfsades i "breer" och då det kuvades lades en "byr" / så mycket man kunde bära i en "höbåge" / i var kuve. Allt hö bars hem i "höbåge", och så får man göra än i dag. /

2 / / Men så hade vi en så bra göl här som vi brukade slå. Där växte "leavass" /fräken/. Sankt var det där, så man kunde inte gå som vanligt utan måste ha "skarvbågar" på fötterna. Byxorerna hade vi uppkavlade ända under aschålet, och vi skavde benen så lett. Vi passade alltid på att slå, då vinden låg mot land. I annat fall blåste vassen ut på sjön. Nu drog den sig mot land och den kunde tagas upp på olika sätt. Var det inte allt för långgrunt, och vassen alltså kom ända mot land, stod fruntimren

Skarbôja.

Äg. Hembygstugan i Mörtlek.

Tillverkade av björk. Längd och bredd 35 cm.

Förutom ~~vild~~ slätter i sjöar användes skarbôjan, då man skulle gå på svag skare. Därav namnet.

där med en räfsa och tog "lite till likes" och kastade upp på "gungera" /gungflyn/. Där var ju torrt, fast gölen låg under.

Var det långgrund fick man antingen bära upp det med båga, dra upp det på en "sjökärra" eller släpa upp det på en släpa.

Hade man båga, måste vassen "vattenkuvas" först. Man lade då upp den i högar, "kuver", och på så sätt fick man ur det värsta vattnet. Men det skvalade ändå nedåt ryggen på den som bar.

Hade man sjökärra, lastades vassen upp på den med grepar och drogs i land. "Häcken" på sjökärran var ju gles och där rann vattnet ur.

Släpan bestod av två rätt långa stänger, som man spikat käppar tvärs över, och baktill stod en enebåge rakt upp. På den lade man vassen, högg tag i stängerna som ett par skaklar och drog upp. /Skiss av "släpa" på nästa sid./

Sjökärre. Äg. Hembygdstugan i Mörtlek.

Kärren har kommit från Mistelås socken men är av samma typ

som den som användes här. Hjul-löten i tre delar, ~~den~~ mitten ek,
de yttre av fur.

Hjulens diam. 92 cm.

" bredd 14 "

Häckens längd 132 cm.

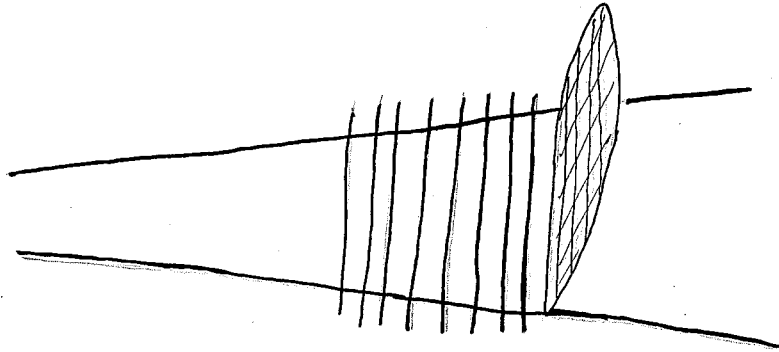
Hela Kärrens l. 225 "

" höjd 80 "

br. 93 "Skriv endast på denna sida!

5029

-16-

Släpa

6-7 alnar lång.

Skriv endast på denna sida!

16

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Skörden.

2/ Säden togs av med skära. Med rågen gick det nog bra, men "småsäden" /havre och korn/ kunde ibland vara så kort, att man måste "ruska" upp den /rycka upp den med roten/. Då fick man ligga där på knä och asa sig efter tegen. Men var det riktigt god säd, kunde man t.o.m. "meja". Man skar då halvrundlar med skäran, drog sedan ihop säden med ~~en~~ den och lade i bandet. Men vanligen fick man skära som vanligt, d.v.s. ta en handfull och skära av. Barnen brukade få beting på tre travar om dagen, och då det var 24 nekar i var trave, blev det ett drygt göra.

Då säden var torr, bar man in den i höbågen. Och tröskades förstås med slaga.

På de större gårdarna hade de en lie med "flykt" och högg säden med. Då stupade många ax av, och dem fick de fattiga plocka. Det har jag varit med om många gånger. Vi plockade

i korgar, och då vi kom hem, lades axen ut på säckar och gamla täcken för att torka. Och de torkade fort i solen. Så låg vi där och gnuggade ur axen med händerna. Ett och ett. Dråsan rensades genom att vi tog den i en skopa, "lite till likes", höll upp den högt och lät det sakta sila ner. Då blåste agnar-
na bort. Sedan var det att ta kornet i en påse och springa till kvarn och få det malet. För jag skall säga, att det fanns inget mjöl kvar i stugan den tiden på året.

På vintern.....

På vintern satt far inne i stugan och gjorde korgar, som han sedan sålde på marknaden i Åseda. Vi barn fick mest hålla på och hugga ved och spinga stickor. Veden tog vi från fällan, men så var det att dra hem den, och det var tungt. Men höll vi på dag efter dag, så blev det lite ved i alla fall.

På tal om fälle kan jag säga, att då min far kom till Fågelsång, var där brännt fälle så ordentligt, att när han stod på stugubron, kunde han se kreaturen var som helst i hagen, och ändå var skogen 96 tunnland. Den var alldeles "åödd". Bara sten och skärv!

G n o e n e b ä r.

Numera bryr man sig inte om enebär så mycket, men för en 40 - 50 år sedan var det alltid sed, att gno sig ett par tunnor varje höst.

Man tog då ett vanligt "rissel" /säll/, gjorde fast en rem eller töm i det, så att man kunde bära det som en såskäppa. På händerna hade man skinnhanskar. När man kom till en buske, sattes risslet under, och bären "gnoddes" av. Var det gott om bär, kunde en man gno en halv tunna om dagen. Rensningen av bären skedde samtidigt med plockningen. När man fått risslet ungefär halvfullt, svängdes det kraftigt i cirkel. "Båren" /barren/ rann då ut, och kvistar o.dyl. "flöt" upp till ytan. De sistnämnda plockades bort, och de rena bären tömdes i en påse. Och när man fått en "byr" / så mycket som man kunde bära/ gick man hem.

Torkningen skedde i ugnen, där de under omrörning fick ligga ett dygn och svettas om riktigt. Sedan maldes de på hemkvarn, varvid man noga fick tillse att inte kärnorna skadades, för i så fall blev drickan besk.

E n e b ä r s d r i c k a .

Enebärtsdricka brygges i stort sett på samma sätt som malt-
dricka / se denna uppsats!/.

Skillnaden består bland annat i att de malda bären mjukas
upp i kallt vatten, ej i varmt som fallet var med maltdricka.
Vidare måste de bryggas d.v.s. silas flera gånger i brygge-
karet, om man vill ha vörten klar. Samtidigt sköljes uppräpade
gångar med varmt vatten för att dra ut det söta ur bären.
Den nu klara vörten kokas upp och behandlas på samma sätt
som vid maltbryggd.

E n e b ä r s l i m p a .

Färsk enebärsdricka "ljummas" /ung. 50 grader/. Sammalet rågmjöl röres i till en tunn deg, jäst tillsättes och degen får stå på ett varmt ställe över natten.

Detta om stöpan gjorts på kvällen. Kan också göras på morgonen, då degen är färdig för bakning redan samma dag.

Mera mjöl röres nu i, kryddor - anis eller fänköl eller båda delarna - tillsätts och degen får stå ytterligare ca en timme och jäsa.

Bullarna bakas ut, naggas med gaffel eller träpinne och får jäsa upp. Gräddas i ugnen och penslas ännu varma med sirapsvatten.

Sött och gott bröd, som står sig mycket länge.

E n e b ä r s m o s .

På fattigare ställen, där man hade få kor, användes ofta enebärsmos som mjölksurrogat.

Denna gjordes av färsk, ojäst enebärdricka, som kokades upp. Torkade suräpplen /vanlig vildapel/ hävdes i efter smak, och det hela reddes av med potatismjöl.

I brist på suräpplen kunde även krösamos användas. Avsikten med inblandningen var endast att få mosen något syrlig.

Enebärsmos var god, och man åt den lika gärna som mjölk. Nu förekommer den inte så ofta, men alldeles ur bruk är den dock inte.

5029

-25-

J ä s t.

25

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Förr skaffade man sig jäst på detta sätt:

På midsommarmorgonen, strax innan solen gick upp, tog man lite vatten ur brunnen och rörde mjöl i. Fick stå tills det började jäsa.

När man tyckte, att det jäste tillräckligt kraftigt, rörde man i mera mjöl och bakade ut degen i små kakor, ca 12 cm i diam. och 1,5 cm på tjockaste stället. Dessa torkades vid spisen och förvarades sedan vanligen i en "sälsekruka" / kruka av tunnt lergods/.

När man sedan behövde jäst, tog man en sådan kaka, stötte den i en mortel och gjorde med ljumt vatten en deg av det bildade mjölet. Sedan jäste det.

Maltdricka.

4 - 5 kg. malt till 50 - 60 liter dricka, beroende på hur kraftig man vill ha den. / Obs! Med "kraftig" menas ej det-samma som "stark". Stark dricka får man genom lång ~~xxx~~ jäsning./

Maltet lägges i blöt i varmt vatten / ca 50 grader/ på kvällen. Endast så mycket vatten, att det nått och jämt står över maltet. Får stå till nästa morgon, då man häver det i en "tjimma" / tina eller stor så / och stöter det med trästöt. En del brukar vid stötningen blanda i ett par kilo råekli, vilket naturligtvis gör drickan kraftigare.

Maltet eller blandningen / har inget särskilt namn / får stå och sötna till nästa dag.

Då kokar man upp vatten - så många liter som man vill ha dricka / - och håller över. "Vörten", som detta kallas, får stå och "dra" till fram på eftermiddagen, då man "brygger" den, d,v,s,

silas den med hjälp av en tunna eller så med ett hål i botten / eg. i sidan, intill botten / och med ett lager råghalm som silduk. Det fränsilade maltet kalls "mäsk".

Bryggden kokas under ca $\frac{1}{2}$ timme, varvid det bildade skummet tages bort med träslev. Hälles sedan tillbaka i tjunnan och får svalna till ca 50 grader, då man sätter till jäst. / Numera har man vanlig jäst, förr hemmagjord sådan. Se "Jäst" längre fram! /

Får jäsa tills den blir lagom stark / efter smak/, varefter jästen fränskiljed genom att drickan sakta hälls över i ett annat kärl. Vanligen den så, som användes vid silningen. Denna förses med lock. Den så bryggda drickan är god men blir dock rätt snart sur, vilket antagligen beror på att man ej kunnat fränskilja all jäst.

Första metaredagen.

Kristi himmelsfärdsdag var första metaredagen. Då gick alla män, gubbar som pojkar, ut med solen till sjöar och gölar och metade. Man hade bara en birkerraft /björkspö/, en rev med vanlig krok och så mask. Sällan gagnades båt. Det var folk runt om sjön och de flyttade sig eftersom. Ibland kunde det bli upp till halvtjoget på ett ställe, och då var där livat.

Varje mask, som sattes på, blöttes i en snusablaska. Det gav fiskelycka. Här var en gubbe som kallades Resa-Massen, han spottade alltid och sade: "Tvi att være", och han fick mer än andra. Se det var en gubbe som förstod sig på att meta.

Matsäck var med, och då man blev sulten gick det alltid ann att ta en smörgås. Till att bära fisken på skar man sig en birkeslydja med klynne, och på den kunde det bli ett halv-

tjog mörtar och abborrar. Men små och uschlia var de.

"Klynne"

Gäddan hugger ju på "full och ny" /måne/, och råkade
det passa in just på den här dagen, var det många som fiskade
gäddor. De hade då ett birkeräff på så där en 4 - 5 meter,
eller så långt, att det nådde utanför "fargen" /vassen/, och
i det en stark rev med en ganska stor krok. På kroken sattes
ett "frö" /groda/, som döddats, och genom att gå längs stranden
och "texa" /rycka/ fram och tillbaka syntes det som om fröet
simmade. Då högg gäddorna villigt. En gång fick gubben Gran
i Mörtetek - han är död nu - inte mindre än 9 stora gäddor

Fiska gädda
med "frö".

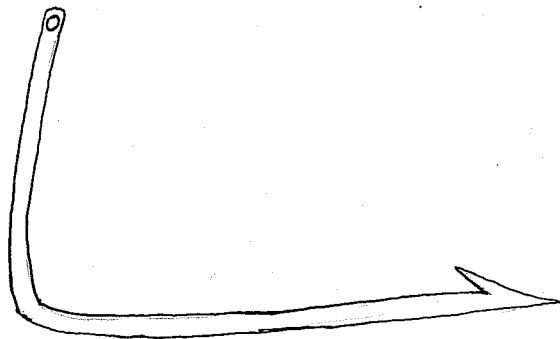
på det sättet, och ingen gädda var då kortare än min arm.

På somrarna togs många gäddor med "siktetråd" /mässings-tråd/. Man sköt dem också. Men båda delarna var rätt svårt, för vattnet här i sjöarna är så mörkt /rostigt/ att man nästan inget ser. Ståndkrok hade de också. Till bete hade de en död mört, som bands fast vid kroken, och reven var som vanligt fäst vid en stake i sjöbotten.

På vintern högg man hål i isen och satte ut angelkrok. Betet var en levande mört. Kroken stacks in vid stjärten och gick så fram längs sidan av mörten mellan "skinn och hull" till huvudet. Vattendjupet mättes med en käpp, och kroken sattes ungefär en fot från botten. Bredvid hålet satte man ner en stake på lut, och över dess ända slogs reven i en lycka. Resten av den låg hoprullad på isen. När gäddan högg, gick lyckan upp, och nu måste reven vara så pass lång, att gäddan kunde obehindrat gå en viss väg /hur långt vet ej sagesmannen/.

Angelkrok

Där stannade den och svalde. När den åter började röra sig, måste fiskaren vara till reds och med ett ryck få kroken att hugga, och sedan dra upp den.

Angelkrok.

På våren när isen började gå av sjöarna satte gubbarna ut nätastumpar på "maderna" /gräsbevuxen mark med grunt vatten/ och fiskade gäddor. De gagnade inte båt utan gick och vadade. På dagen sken ju solen, och då satte de ut sina nät, på natten blev det is, och på morgnarna gick gubbarna där och vadade upp

"Madfiske."

till aschålet i issörja. Det brukade bli "katigt" /bra" med gäddor, men nog kostade det på. Att de bara inte frös ihjäl.

På den tiden och ända fram till 1900-talet fanns här fisk i gölarna, och den fattige kunde gå ut och få sig ett kok, då brödet tröt. Men nu är det slut så gott som, och det lilla som finns kvar har herremännen nere i samhället /Åseda/ rätten till. Och likadant är det med jakten.

Jakt.

Jagade gjorde alla förr. Inte så mycket med bössa men med snara och "stock". Jag vet gubbar som hade ute flera hundra snaror var.

Snarorna sattes på "tratta-stigar" / stigar som kreaturen trampade upp/, för där gick fågeln och haren också. På ömse sidor av stigen gjordes hagar av enebuskar, som lades ungefär en aln högt. Var det tätt med stigar, drogs hagen från-stig till stig. De enda öppningar som då fanns för djuren var just där snaran satt. Den satt inte fast, för då kunde fågeln eller haren slita av den, utan var endast fäst i en "speta" /käpp/, som låg tvärs över stigen på hagen. Genom att det var så gärdat, fanns det ingen möjlighet för djuren att komma undan. De måste i snaran, om de skulle genom.

Men det var ett väldigt tjuv-vittjande. Först och främst

gick då gubbarna och tittade på alla andra snaror, de kunde komma åt innan de tog sina egna.

Då de vittjade, gick de ~~xxxxx~~ aldrig fram till en snara med mindre där fanns något. I annat fall höll de sig på ett visst avstånd. Det var nämligen inte så bra att trampa allt för mycket kring dem.

Snara.

Skriv endast på denna sida!

"Stocken".

Stockarna sattes upp efter samma system som snarorna. På "trattastigar" med hagar emellan. Dessutom var det vanligt att göra hål i gärdesgårdar och sätta dem där. På en gärds-gård, som gick lämpligt, kunde där finnas hål efter hål och stock efter stock. Och nu var ju gårdsgården så tät, att djuren inte kunde komma igenom annat än just vid hålen.

I gärdesgårdarna togs inte så mycket fågel utan mest räv men även mård. Sme'n i Lustiort vet jag tog mycket mård på det sättet.

"Stocken" bestod av över- och understock. Den sistnämnde, som löpte mellan fyra ~~pålar~~ nedslagna pålar, kunde gillras upp och var lastad med stenar. Se foto.

På överstocken brukade man vanligen även lägga en eneruska för att hindra djuren att hoppa över.

a.

"Stock"

b.

Gillret.

L. 165 cm.

H. 38 cm. /mitt över stigen/
öppningen mellan
stockarna./

Benämningar: "Långsticka",

"kortsticka" och "gillerspeta".

/Uppifrån räknat/

- - - - -

Stocken var ett otyg för kreaturen. Ibland kunde t.o.m.
kalvar fastna i dem. Detta om stocken var hårt lastad med sten.
Fåren satt där gott, om de råkade trampa i.

Men det var ett gott fångstredskap, och kunde ge sin ägare en inkomst på en 20 - 30 kronor om året. Det togs allt bra mycket ur skogarna också. Varje torsdag då det var marknad / eg. torgdag/ här i Åseda såldes inte än 3 "bränehäckar" fågel till uppköpare. /Har tyvärr inte hittat någon "bränehäck" och vet inte hur den ser ut/.

En mårdjakt.

Jag talte nyss om att smen i Lustiort tog mårdar i stocken. Själv har jag också varit med om en mårdjakt en gång.

Det var någon gång på 80-talet, en söndagsmorgon, som en knekt här, hetandes En, kom inrusandes till mig och ville ha "töre" /tjärved/ för att röka ut en mård, som gått in i ett "skärv" / stenröse i ett berg/. Melker Pettersson i Rane-skruv och Anders Johan Pil stod och vaktade medan En var till mig.

På den tiden hade jag alltid en smula brännvin hemma, och jag slog upp ett par tre redia supar åt En, innan vi gick.

Melker och Anders Johan skulle röka ut den genom att elda på motsatta sidan av skärvet, och En skulle passa på att skjuta, när mården kom ut. För att den inte skulle komma allt för fort, hade de satt en fisknäta-stump tvärs över öppningen i skärvet. Ja, den började ju röka, och ett tu tre kom mården.

Rasandes fort, och inte hindrade nätasumpen mycket. Den tog ett "flöj" på minst 10 meter upp i en birke. Inte hann En skjuta, jo, sköt gjorde han, men Gud vet vart den kulan flög. Han hade ju blivit mest fuller och visste inte så noga vad han gjorde. Nu gav han sig till att illvråla allt vad han kunde, ~~fär~~ och trodde sig kunna skrämma in mården igen. Men inte ville den in i röken igen.

De andra två kom ju också med sina bössor, men där var nu brant och skärvt, och då de skulle sikta uppåt trädtopparna, ville de bara fara "avigt" /baklänges/, och det blev "kulle upp så titt det hinde". / Mössorna föll av dem var gång / Att de bara inte sköt ihjäl sig.

Men mården gick inte långt, så krö~~k~~ han in igen i ett annat "skärv". Och nu var En så pass full, att han hittade på att det skulle vara bäst ta mården med händerna. De andra var inte mindre stolleta, så de gick med på 'at. Där satte sig då

En på huk vid öppningen medan de andra eldade. Flera gånger kom mården ända fram men inte så att En nådde den, och att han då varit lätt att skjuta tänkte ~~xxx~~ ingen på.

Där var de ända till kvällen, och då måste de ju gå därifrån. De murade igen öppningen och tänkte ta den dagen efter, men då hade han gått ut på ett annat ställe. Så gick det den gång jag var med och skulle ta mård.

Räva - ladan.

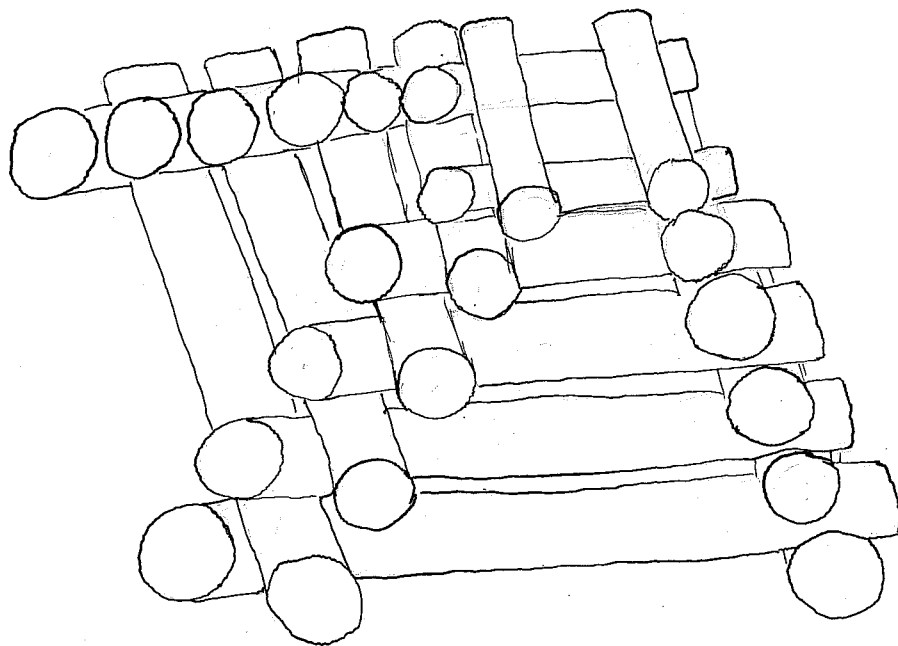
Den där Anders Johan Pil var eljest en knepig jägare. Han byggde sig en sorts lada att ta räv i. Den var av runda stockar, "klumpar", vidast nedtill och smalnade uppåt. Jag tror, att han lärt sig det fångstsättet i någon grannsocken.

Till agn hade han hästkött, som han tiggde av den som hette slaktade hästar. Pelle Ko kallades hästslaktaren här. Han fick många rävar i den där ladan, men ibland kunde han ha ett halvtjog hundar där också. Och de gick så illa åt gubben, då han skulle hala upp dem. Se, det var ju ingen konst att ta sig in i ladan, men att komma ut var stört omöjligt för dem.

Första räven som gick i, ville inte gubben skjuta. Det tyckte han var ohödigt. Han tog bara en "våg" /stång att häva med/ och satte under ena knuten. Så räknade gubben ut att när det blev lagom öppning skulle räven sticka ut huvudet, och då skulle den bli fastklämd. Ja, gubben hävde och hävde

5029

-42-

Rävaladan.

Måtten: Nere vid marken 7 x 7 alnar

Upptill 1 x 1 "

Höjd 3 "

Allt i ungefärligt mått.

Skriv endast på denna sida!

42

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

och då öppningen blivit lagom stor, kom räven. Men mycket snabbare än gubben trott. Det pep bara till så var räven mot skogen. Anders Johan släppte vågen, kastade mössan efter den och skrek: "Tvi tusan, din fan!"

Sedan dess tror jag han sköt dem.

Han var förresten en "katig" / god, bra / skytt, som inte gärna sköt bom. Men hände det någon gång, så gick gubben hem från skogen och gagnade inte bössan förrän ett liktåg kört över den. Han trodde att någon som ville honom illa förgjort den, och det är många, många söndagar som hans bössa legat under landsvägsbron nere vid Hylte kvarn. Där drog ju begravningsföljerna fram. Varenda gång innan han gick ut och jagade höll han gevärspipan i elden. Det var också för att skydda den mot otyg.

Pelle Ko, hästslaktarn.

I mina yngre dar gick det här en som kallades Pelle Ko. Kanske hade han något annat namn också, men det hörde då aldrig jag. Han slaktade hästar och slog ihjäl hundar och katter. Den sortens göromål var det ingen annan som ville åtaga sig. Det ansågs gement och skamligt, ja, nära på så pass lett, att ingen ens ville tala om sådant.

Pelle Ko var aldrig ute ensam. Alltid var käringa hans Fattigsäd med. Kom de bärandes på ett par påsar, visste man att de var på väg till fattigfogden för att hämta "fattigsä". Det var en skäppa korn och en skäppa råg och 2 kronor i "trettingen" / varje kvartal = 13 veckor/.

Men hade de inget med sig, så sade man: "Nu skall Pelle Ko ut och dräpa igen". Och man blev rent kuslig till sinnes. Sämst var det igården där hästen skulle dräpas. Man

drog sig i det längsta, och ibland var det knappt att hästen kunde gå, så gammal och eländig var han. Han dräptes vanligem på hösten för att inte bonden skulle behöva föda den över vintern.

Ingen hjälp fick han heller Pelle Ko med att slakta hästen. Han gick in i lagårn och ledde ut den till en mosse eller annars där det var lätt att gräva, och där stack han ~~den i bringan med en lång kniv~~ den i bringan med en lång kniv. Sedan fick den gå tills den stöp. Jag smög mig till att se på en gång, men det var otäckt. Blodet sprutade långa vägar, men den gick inte långt innan den stöp. Sedan "flängde" /flådde/ han och grävde ner den. Ja, Pelle Ko grävde inte ner hela hästen. En del tog han och hans käring med sig hem, för de åt hästakött som hedningar. Fattigt var det ju för dem, och hästakött var klart bättre än inget.

På samma sätt var det med hundar, men hur han dräpte dem vet jag inte. Han tog dem bara med ut till skogen. Jag tror han slog ihjäl dem. Skinnet var det inte många som ville ha, och därför flådde han dem endast "på beställning".

Kattor dränkte han. Stoppade dem i en säck och höll den under vatten tills de var döda. Dem flängde han däremot.

Hur Pelle Ko kommit att bli en sådan där slaktare, vet jag inte. Han hade inte gjort något orätt eller så. Var bara ohyggligt fattig, och jag tror att han slaktade för förtjänstens skull. 3 daler fick han för en häst. Dessutom skulle han ha svansen, manen och skorna. Svansen och manen sålde han till repslagare och borstmakare, men skorna vet jag inte vem han sålde till. För hundar och kattor var betalningen 1 daler.

Folk var smått rädda för Pelle Ko, och han bodde illa. En liten stuva hade han, stor som det här rummet /ca 7 alnar i fyrkant./, och där fanns varken golv eller innertak. Man

såg trinnestängerna där uppe. Lett och lortigt var där också.

Han levde till någon gång på 90-talet, och sedan dess har ingen särskild hästslaktare funnits här.

Den förste som slaktade och åt en häst, var en snickare i Ranekruv. som hette Jakobsson. Han kom ditflyttandes, jag vet inte varifrån, men inte var det långt. Det var i slutet av 1800 eller de första åren på 1900 som han köpte, slaktade och åt upp en häst. Folket tyckte det var hemskt, men det var en så "katig" /duktig, bra/ snickare och han hade ett sådant anseende, så andra började göra likadant. Och sedan dess har alla ätit hästkött.

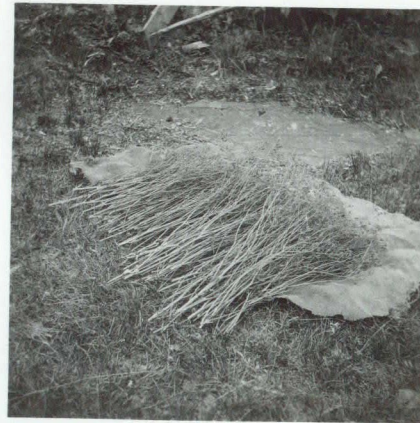
Kummin.

"Kumming" /kummin/ tog de förr i stora mängder för att ha i brödet och korven men först och främst till ~~körna~~ att ge korna strax de kalvat. Det gagnas än för den delen. Här har vi just tagit av en kummingbuske. Den får nu ligg här på säcken och torka tills kärnorna "dråsar" av, sedan tar vi den i en påse och använder den när det behövs.

Korna får som sagt alltid kumming strax de kalvat. Det hjälper för "flen". Särskilt kvigor brukar ju få hårt i "juret" /juvret/ och svårt att lämna mjölken. Det kallar vi för "flen", och till det är kumming bäst.

- - - - -

Kummin på tork.

Annat bot för "flen".

Den där Resa-Massen, jag talade om för en stund sedan, brukade gå omkring och bota flen på sitt sätt. Det var ju inte alltid kumming hjälpte, och då kallade man på Resa-Massen.

Han kramade juvret med bägge händerna. Först på fram- och baksidan, sedan från bägge sidorna. Och medan han gjorde det läste han: "Nu tager jag flenen ur juret och sätter dig här i balken din fuling." Och med det flyttade han hastigt händerna från juvret och högg tag i balken vid sidan om kon. Så gjorde han tre gånger, och sedan skulle flenen vara borta.

Folk trodde fullt och fast på att det skulle hjälpa, och skickade som sagt alltid efter Resa-Massen, då en ko fick för svår flen. Och Resa-Massen kom och kramade och läste. Sedan fick han sig lite mat och brännvin, och det var det han ville ha.

Bot för "knarren".

Fia på Fälla botade "knarren". Ibland brukar man ju få någon sorts åkomma i lederna, så att det liksom knarrar, när man rör dem. Det kallas för "knarren". Som flicka fick jag en gång sådant otyg i min högra handled, och jag gick till Fia på Fälla.

Hon lindade en handduk om handleden, sedan fick jag lägga den på huggekubben, som stod invid spisen, och hon tog yxan, högg lätt på handduken och läste: "Nu hugger jag bort knarren ur armen och i kubben". Och med det högg hon yxan i kubben. Ja, efter en tid gick ju knarren bort, men om det var Fias förtjänst vet jag inte.

Eljest tjänstgjorde Fia mest som barnmorska, och det var hon rätt duktig med. Det är nog inte många av de äldre här på trakten som inte hon hjälpt till världen. Det tog hon inget för, men man brukade väl ge henne lite mat.

Hon kokade även en medicin, som skulle vara bra ~~xxxx~~
~~xxxxxxx~~ framför allt för magåkommor. Det var ett kok på:
"Slåttragubbar" / hästfibla /, "fragört" / röleka /, "vit-
viring" / vitsippa / och malört. Hon kokade hela växten och
hade nog en del kuckel för sig dessutom för att göra den re-
digt duglig, men hur det var vet ju ingen. Hennes medicin
smakade i alla fall ovanligt illa besk.

En annan allmänt gagnad magmedicin var brännvin med
malörtfrö i. Det var ju så ofta förr som gubbarna och gummorna
fick "håll", och det "satte sig under bröstet" o.s.v. Då gick
de till skåpen och tog sig en klunk av malörtbrännvinet. Det
var också beskt, men gjorde utan tvivel gott åt magen.

Bot för tandvärk.

En vår hade far min en så förskräcklig ~~tannavark~~ tannavark, och så råkade Pelle Ko komma förbi. "Kan du bota min tannavark?" sporte far honom. "Nä, inte jag, men käringen min som kommer här strax efter, hon kan."

Då käringen kom, sporte far henne, och hon sade vara, att far skulle sätta sig på la'tröskeln. Så lade hon sig på knä bredvid honom och knäppte händerna precis som då en beder. Vad hon sade, hörde ju varken han eller jag, men tannavarken blev bra på stund, och inte kom den igen heller. En daler tog hon för'et.

"Gåstakramning".

Huvudvärk, illamående, kräkningar, frossa och liknande saker kallades för "gåstakramning". Den botades genom att man tog tre tändstickor, klippte av en hårsudd i nacken på den som var sjuk, lindade håret kring tändstickorna och tände på. Sedan skulle den sjuke först lukta på detta riktigt och draga ned röken i bröstet, sedan med högra handen föra tussen tre gånger motsols runt huvudet och till sist tre gånger medsols runt bakenet. I det sistnämnda fallet måste han ju växla händer.

Genom att håret lindats rätt hårt kring stickorna, brann tussen länge, och alla dessa rörelser hann gott utföras. Så blev det ju ett fult saxahugg i nacken, men ~~det~~ sånt brydde sig ingen om på den tiden. Huvudsaken var att "gåstakramningen" gick bort, och det gjorde den. Trodde de.

Även kor kunde råka ut för "gåstakramning", och för att skydda sig mot detta lade man, när kon första gången skulle ut efter kalvning, en massa linnelasor /trasor/ och en huggyxa på lagårdströskeln, tände på lasorna och ~~läxxkxm~~ tvingade kon över. Hon hoppade ju så det var förskräckligt, men sedan var det heller ingen risk, att hon skulle bli "gåstakramad".

"Gåstar" = allt otyg i luften och i skogen. Skogsrän t.e.ä.

"Villapaskottet"

Nu måste jag tala om, hur de botade sjukdomar förr i världen. Kom där värk på folk eller fä, så hette det, att de råkat ut för "villapaskottet". Det gällde all slags värk, och här fanns endast ett botemedel: att skjuta "villapaskottet".

Min far, soldat han som jag, brukade ofta ~~skjuta~~ sköta om detta. Han hade en stor "nummerpistol" /soldatpistol/, som ursprungligen haft flintlås men blivit omändrad till knallhatt-pistol. I denna stoppades först en duktig krutladdning, sedan smulor av nio sorters fruktbärande träd - ene, apel, ägg, krösaris; vilket som, bara det bar frukt - nio "sölvahanka" /sådana som användes vid vävning. Se prov! /, och till sist en bit silver, skur^t ur en vigselring.

"Sölvahank".

Skriv endast på denna sida!

Var det nu en ko, som var sjuk, leddes den ut på en berghäll, pistolen hölls mot det sjuka stället, och pipan vändes först i väster och öster sedan i norr och söder. I denna ställning - med pipan vänd mot söder - hölls sedan pistolen, när man sköt. Vid den kraftiga smällen blev ju djuret vettskrämt, och då ingen direkt höll det, satte det av i sken med rumpan i vädret. Men "villapaskottet" var borta.

Med människor förfors på samma sätt.

- - - - -
Nummerpistol. Ag. Hembygdstugan
i Mörtlek.

L. 28 cm.

Pipans l. 16 cm.

Skriv endast på denna sida!

Småland
Gripsholms
Aseda
sept. 1936

5029

Cyrt John Nilsson
Ber. av Hans Rydman
Född 1863.

403-

57

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Skärtorsdagsmorgonen gick käringarna ut

* på "fädynga" /gödselstacken/ spritt nakna, satte mjölka-
byttan mellan benen och skrek: "Så långt som mitt gap och
skrik hörs, så långt är sanket mitt!"

"Sanket" = mjölk och smör.

från Skruv/

Från min barndom minns jag en käring, som skrikit så, och
hon tog också allt smör, som fanns runt om henne. Mjölken
fick hon ju inte tag på, kan veta, men ingen annan än hon
fick smör. Så nog kunde hon en del.

- - - - -
På tal om de som kunde mer än andra, kommer jag just ihåg
gubben Strand på Bergs herrgård. Det var en som gick i land
med litet av varje. En sommar skulle patron bygga sig en ny
lagård, och till att köra fram sten med hade de två stora
oxar på minst 14 kvarter. Så råkade Strand och hans gumma
komma förbi en gång just då de var i färd med en stor sten.

Gubben Strand

Och se det var stört omöjligt att oxarna kunde med den.

Strand bara stod och tittade. Så sade han: "Tag bort oxarna!"

Det gjorde de, och då tog Strand kättingen över axeln, käringen hans "förde", och fram kom stenen.

Han Strand var egentligen slaktare på herrgården, men eftersom han var se le', tröttnade patron på honom en gång och lejde sig en annan, då de skulle ta ihjäl en tjur. Men trots att där var flera karlar kunde de inte få bukt med den. Han gick från dem tag på släng. Till sist var där ingen annan råd än att gå efter Strand. Han kom och tog tjuren vid hörnen, ledde honom fram på gården och tog livet av en alldeles ensam. Styvt gjort var det.

En annan gång kom patron körandes förbi Strand på vägen utan att stanna och bjuda honom åka. Men det gick inte långt.

Knappt ett par vagnslängder, så stod hästarna där, och ingenting förmådde dem att gå längre. De orkade helt enkelt inte.

Det var inget annat för patron än att vänta tills Strand kommit fram och sen be honom vackert göra lös hästarna. Det gjorde han, och de gick sen galant hem med både honom och patron.

Elak och le'var han. Det säger jag så släkt vi var. Ingen vågade stöta sig med honom, för då förgjorde han strax kreaturen eller ställde till med något annat rackaretyg. Men höll man sig väl med honom, botade han snart sagt vilka åkommor som helst. Både på folk och få. Inte med örter eller medicin utan enbart med rena trolldomen. Så det var klart, att han försvurit sig till den onde.

Ungdom brukade ofta vara hos honom, för han hade alltid brännvin hemma, så vi satt och söp. En gång då han slagit upp i glaset, ställde han sig och tittade i dem. Så sade han: "Vad är det jag ser i glaset, vad är det jag ser i glaset?" Vi bligade, men kunde inget se. Där stod några brännvinsglas

och inget mer. "Se ut genom fönstret, får ni se, vad det är."
Och mycket riktigt, där såg vi en torpare, som just varit på
logen efter en halvtunna råg. Nu kånkade han iväg med den in
i småskogen. Kan någon förstå, hur gubben kunnat se detta i
brännvinsglaset? Och detta är ingen lögn, för jag var ju
själv med. Men jag tror allt, att förr kunde en del människor
med lite mer än vad vi kan fatta.